

OLASZ Lajos

főiskolai docens

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged

college associate professor

University of Szeged Juhász Gyula Faculty of Education, Szeged, Hungary

e-mail: olasz@jgypk.szte.hu

**KETTŐS JÁTSZMA –
MAGYARORSZÁG ÉS AZ ANTIKOMINTERN PAKTUM**

*DOUBLE GAME –
HUNGARY AND THE ANTI-COMINTERN PACT*

ABSTRACT

The Imrédy Government already took steps to join the Anti-Comintern Pact at the end of 1938. However, the Pact was signed by Pál Teleki who replaced Béla Imrédy in the post of the prime minister. The Hungarian leadership considered it important to commit itself even in an agreement for the German and Italian foreign policy in order to strengthen the trust of the Axis Powers. They expected from this act that Berlin and Rome would finally support the Hungarian claim concerning Subcarpathia. This closer relationship with Germany and the open standpoint represented against the communist efforts seemed to be suitable even for neutralising the anti-government critics of the Hungarian extreme right wing. In addition, Teleki hoped that the symbolic step against the Soviet Union is welcomed by British politics. Thus, Hungary can take advantage of the Western powers against Czechoslovak leadership, which signed a military agreement with Moscow. The Western Powers did not show serious interest in relation to this Hungarian action. The Soviet Government harshly reacted. It froze diplomacy relationships. However, it was not primarily because of Budapest's anti-communist announcement, but because of the Hungarian action's precedent character so that the rest of the small states in Eastern Europe would not follow it.

Kulcsszavak: magyar külpolitika, tengelyhatalmak, területi revízió, Kárpátalja

Keynotes: Hungarian foreign policy, Axis powers, territorial revision, Subcarpathia

1. Az Antikomintern paktum

Az Antikomintern paktum terve 1935-ben merült fel a német és japán diplomácia részéről, hogy ezzel teremtsenek európai–ázsiai egységfrontot a kommunista mozgalmak, illetve a szovjet befolyás térnyerésével szemben. A paktum aktualitását Berlin számára a francia–szovjet közelelés és a Csehszlovákiával kötött katonai egyezmény, Japán esetében pedig a Kínára vonatkozó terjeszkedési terv adta. Az egyezmény kidolgozásában és megkötésének szorgalmazásában nagy szerepe volt Joachim von Ribbentropnak, aki a német kormány külügyi tanácsadója, majd meghatalmazott nagykövete volt. Felmerült más államok (Nagy-Britannia, Olaszország) bevonása is, ezek azonban egyelőre nem mutatnak érdeklődést az egyezmény iránt. A Berlin és Tokió közötti egyeztetések is igen körülményesen folytak. A nemzetközi viszonyok átalakulása nyomán 1936 őszére, különösen Berlin számára sürgetővé vált a paktum megkötése. 1936. november 1-jén a berchtesgadeni jegyzőkönyv aláírásával Németország és Olaszország között megszületett a tengelyszövetség. A két állam november 18-án elismerte a baloldali spanyol köztársasági adminisztráció ellen fellázadt Francisco Franco tábornok vezette nemzeti kormányt. A paktum megfelelő politikai háttérrel biztosított Németországnak a felkelők támogatására. Az egyezménnyel Berlin azt kívánta alátámasztani, hogy a bolsevizmust tekinti fő ellenségének, bárhol jelenjen is meg Európában.¹

Az Antikomintern paktum aláírására november 25-én került sor Berlinben. Az egyelőre 5 évre kötött megállapodás több jegyzőkönyvből állt. A német–japán alapegyezmény kimondta, hogy a Komintern a fennálló államok belügyeibe való beavatkozásra törekszik, fenyegeti azok belső rendjét, szociális jólétét, és ez által a világbékét is veszélyezteti. Ezért Berlin és Tokió kölcsönösen tájékoztatják egymást a Komintern tevékenységéről, egyeztetik a vele szembe való fellépést. Minden államnak, melyet hasonlóképp fenyeget a kommunista mozgalom, javasolják, hogy tegyen ellenintézkedéseket, illetve csatlakozzon ehhez az egyezményhez. A megállapodást egy „Pótjegyzőkönyv” egészítette ki, amely egy állandó bizottság felállításáról rendelkezett az együttműködés, a Kominternre vonatkozó híryanycsere és a kommunista törekvéseket támogató személyek elleni közös fellépés koordinálására. A paktumhoz társult egy „Titkos egyezmény” is, amely leszögezte, hogy a Szovjetunió támogatja a Komintern céljait, ezért ha valamelyik szerződő felet nem provokált szovjet fenyegetés vagy támadás érné, a másik szolidaritást vállal, egyeztet vele a további együttműködésről, és nem köt olyan megállapodást Moszkvával, ami ellenkezne a paktum céljaival, szellemével.²

Berlin részről történtek lépések, Lengyelország és Románia bevonására, hogy így próbálja elszigetelni a Szovjetuniót Közép-Európától. December 4-én Hermann Göring felajánlotta a román kormánynak, hogy ha Bukarest csatlakozik az egyezményhez és nem bővíti tovább a kapcsolatait Moszkvával, akkor Németország garantálja Románia határait Magyarországgal szemben. A román koronatanács azonban 1937. március 20-án a Népszövetség elveihez való ragaszkodás és a Szovjetunióval való viszony javítása mellett döntött, így Berlin ejtette ezt a tervet. Csatlakozott viszont Olaszország, 1937. november 6-án. Az olasz felet Németország és Japán az eredeti megállapodás részesének ismerte el. A lépést az indokolta, hogy a német és az olasz vezetés szükségesnek látta egy tábor kiépítését maguk körül, a Berlin–Róma tengelyegyezményt azonban nem kívánták bővíteni, így az Antikomintern paktum biztosította a szövetségi rendszer keretét. Mindkét állam támogatta Franco csapatait a köztársasági kormány elleni harcban, amely viszont a Szovjetuniótól kapott hadianyagot és katonai szakértőket. A Komintern-ellenes közös harcnak ez volt a gyakorlati terepe. A csatlakozás nyomán, december 11-én Olaszország kilépett a Népszövetségből.³

Az 1938. január 9. és 12. között zajló olasz–magyar–osztrák tárgyalások során, ahol a római jegyzőkönyvet aláíró államok tekintették át az időszerű kérdéseket, az olasz kormány próbált nyomást gyakorolni, hogy tárgyalópartnerei csatlakozzanak a paktumhoz és lépjenek ki a Népszövetségből. A diplomáciai nyomást a két kisállam egyeztetett fellépéssel hárította el. Galeazzo Ciano külügyminiszter mindent bevetett, a magyar felet arra figyelmeztette, hogy vonakodás esetén Róma Magyarország helyett Romániát fogja barátjának tekinteni, és ennek megfelelően támogatni. A magyar kormány azonban csak a rokonszenvét nyilvánította ki az antibolsevik egyezmény iránt, illetve elismerte Franco nemzeti kormányát.⁴

A csehszlovákiai válság kibontakozásának időszakában, 1938. július 18-án Imrédy Béla kormányfő és Kánya Kálmán külügyminiszter Rómába utazott, hogy olasz politikai segítséget kérjen. Biztosítékot, hogy ha német ösztönzésre fegyveres lépésre szánja el magát a Felvidék magyarlakta részeinek visszacsatolására, akkor Jugoszlávia részéről nem fogja támadás érni. Az olasz kormány azonban nem vállalt garanciát Jugoszlávia és Románia magatartását illetően, csak annyit ígért, világossá teszi Belgrád és Bukarest számára, hogy Róma támogatja a magyar törekvést. Kánya erre közölte, hogy Magyarország így semmiképp sem játszik kezdeményező szerepét, legfeljebb egy német akció megindulását követően néhány nappal avatkozna be. A megbeszélések során Ciano és Benito Mussolini szorgalmazták, hogy Magyarország lépjen ki a Népszövetségből.

szövetségből, és csatlakozzon az Antikomintern paktumhoz. A magyar delegáció ezt elutasította, hangsúlyozva, hogy a Népszövetség az egyetlen nemzetközi fórum, ahol fel lehet lépni a magyar kisebbségek érdekében. A kommunista térhódítással szemben Magyarország hirdetett először harcot, annak azonban nem látja értelmét, hogy ilyen módon demonstráljon egy határaihoz közel fekvő katonai nagyhatalommal szemben.⁵

2. A revízió ára

1938. október 9. és 13. között magyar–csehszlovák tárgyalások folytak a Felvidék déli sávjára vonatkozó, etnikailag megalapozott magyar területi igényekről. Ezek azonban nem vezettek eredményre. Mindkét fél számolt egy fegyveres konfliktus lehetőségével is. Ebben a helyzetben Prága fontolóra vette, hogy szovjet katonai segítséget kérjen. Moszkva késznek mutatkozott nagyszámú repülőgép csehországi és szlovákiai bázisokra való telepítésére, ami Magyarország számára komoly fenyegetést jelentett, hiszen a csehszlovák haderő már önmagában is erősebb volt, mint a honvédség, melynek nyílt fejlesztése éppen csak elkezdődött. A tárgyalások megszakadását követően Magyarország bejelentette, hogy nemzetközi döntőbíráskodást kér a müncheni egyezményt aláíró négy nagyhatalomtól.⁶

Közben a magyar kormány több diplomáciai lépést is tett, hogy törekvéseihez megszerezze Németország és Olaszország támogatását. Október 14-én a külügyminiszter kabinetirodájának főnöke, Csáky István Rómába utazott, a kiváló német kapcsolatokkal rendelkező volt miniszterelnök, Darányi Kálmán pedig Münchenbe repült. Azért Darányit választották a németországi küldetésre, mert nem volt ott augusztus végén, a kielit látogatáson, ahol Horthy Miklós és a magyar kormánydelegáció elutasította Adolf Hitler kérését, egy Csehszlovákia elleni katonai támadásra vonatkozóan.⁷

Hitler és Darányit megbeszélése kifejezetten hüvös, megfélemlítő légkörben zajlott. A Führer egy ideig át sem vette Darányitól a kormányzó neki küldött levelét, csak élesen kritizálta a magyar kormányt, és személy szerint Kányát a kielit események miatt. Kijelentette, hogy emiatt nem tudta Berlin megszerezni egész Csehszlovákiát, hanem egyezkednie kellett a britekkel és a franciákkal. Hangsúlyozta, ha a magyar vezetés akkor együttműködőbb, egész Szlovákiát és Kárpátalját visszakaphatta volna, most viszont néhány település megszerzéséhez segítségre szorul. Felhánytorgatta, hogy egyes magyar kormánykörök, Berlinnel szemben brit támogatásért kilincselnek Londonba. Szokásos

tárgyalási taktikájával élve, Hitler később megenyhült, lehetővé téve, hogy beszélgető partnere ajánlattal állhasson elő. Darányi, az Imrédy Béla kormányfővel való előzetes egyeztetés szerint a német segítségért cserébe felkínálta, hogy Magyarország csatlakozik az Antikomintern paktumhoz, és újabb tíz évre biztosítja Berlin számára a korábbi gazdasági koncessziókat. Hitler kérdésre válaszolva, a Népszövetségből való kilépést is lehetségesnek nevezte. Jelezte, hogy Budapest négyhatalmi döntőbíráskodást kíván kérni, a Führer azonban értésére adta, hogy csak német–olasz döntésért tudna garanciát vállalni. A komoly politikai és gazdasági elkötelezettség fejében Hitler végül támogatást ígért a Felvidék magyar többségű déli sávjának visszacsatolásához.⁸

Rómában, Csákyval tárgyalva Mussolini kilátásba helyezte, hogy akár néhány héten belül összehívhat egy négyhatalmi értekezletet a vitás területi kérdések ügyében, mert ezt kiváló alkalomnak látta a nemzetközi szereplésre. Az olasz vezetés támogatta a magyar területi igényeket. Kárpátalja visszacsatolása, a közös magyar–lengyel határ megteremtése is beleillett az ún. horizontális tengely (Róma–Belgrád–Budapest–Varsó) létrehozására törekvő olasz politika elképzeléseibe. Ribbentrop azonban október 27-i római látogatása során közölte Cianóval, hogy Németország csak akkor vállal döntőbírói szerepet, ha Olaszország nem támogatja a magyar–lengyel határ tervét.⁹

A magyar vezetés a Németországhoz való közeledés ellenére nagy figyelmet tanúsított a brit álláspontnak. Horthy október 8-án levélben fordult Neville Chamberlain kormányfőhöz, hogy támogassa a magyar területi igényeket. Barcza György londoni követ felkereste Alexander Cadogant, a külügyminiszter állandó helyettesét, hogy a magyar területi igények mellett érveljen. Cadogan nem vitatta a határrendezés indokoltságát, közölte, hogy reméli, Prága megfelelő ajánlatot tesz Budapest számára, mert sokkal jobb a kétoldalú megegyezés, mint a döntőbíráskodás. London egyébként sem kíván részt venni egy újabb területi rendezésben. Négyhatalmi döntésre tehát nem volt kilátás. Lord Halifax brit külügyminiszter azonban, október 24-i Edinburgh-i beszédében szintén jogosnak nevezte a magyar igényeket, hangsúlyozva, hogy az érintetteknek mindkét fél számára méltányos megoldást kellene találni. Hasonló szellemen válaszolt október 28-án Chamberlain is Horthynak. Konkrét segítséget nem ígért, csak megállapította a magyar szándékok megalapozottságát.¹⁰

A brit diplomácia Magyarországra vonatkozóan egyelőre várakozó álláspontot foglalt el. Hamilton Bruce Lockhart, a Foreign Office szakértője úgy értékelte, hogy Budapest még nem kötelezte el magát Németország mellett. Nem csatlakozott az Antikomintern paktumhoz, nem lépett

ki a Népszövetségből, Bledben a németektől független egyezményt kötött a kisantant államokkal, belpolitikájában pedig fellépett a szélsőjobb oldallal szemben. A Foreign Office dél-európai osztályának referense, Andrew Noble arra figyelmeztetett, hogy ha a méltányos magyar területi igényeket nem elégítik ki, az az Imrédy-kormány bukásához vezethet, akkor viszont egy szélsőjobboldali politikus is hatalomra kerülhet.¹¹

A november 2-án megszületett bécsi döntést London is elfogadta. Chamberlain november 14-i alsóházi beszédében azt hangsúlyozta, hogy mivel mindkét érintett fél kérte a német–olasz döntőbíráskodást, a területrendezés tulajdonképpen Prága és Budapest megegyezésének tekinthető. A *Le Temps* vezércikke úgy fogalmazott, hogy a tárgyalásos rendezés súlyos francia–magyar bonyodalmakat előzött meg, hiszen egy katonai konfliktus esetén Párizst szerződés kötelezte volna Csehszlovákia támogatására. A bécsi megállapodás mindenben megfelel a Franciaország által is aláírt müncheni szerződésnek. A pozitív reakciókban közrejátszott, hogy London és Párizs a nyugati német expanzió megelőzésére fókuszált, Berlin keleti irányú törekvéseivel szemben viszont a szovjetellenes politikai beidegződés jegyében jóval megértőbb magatartást tanúsított.¹²

Az első bécsi döntés során Kárpátalja nem került vissza Magyarországhoz, csak annak többségében magyarlakta déli sávja. A magyar kormány számára az egész terület fontos volt, gazdasági erőforrásai, a jól védhető hegyi határok és a Lengyelországgal való közvetlen érintkezés miatt. Berlin azonban egyrészt, nem kívánt közös magyar–lengyel határt, másrészt, Kárpátaljával, mint egy német védnökség alá kerülő autonóm ruszin tartománnyal (állammal) számolt, amely kiinduló pontja lehet a lengyelországi és szovjetunióbeli ukrán területek egyesítésének. A tervezett Nagy-Ukrajna megteremtéséig a kárpátaljai német jelenlét alkalmas lett volna a szomszédos lengyel, magyar és román állam sakkban tartására is.¹³

Miután a Budapesttel jó kapcsolatot tartó, és a terület sorsát népszavazás útján eldönteni igyekvő Bródy Andrást, Ruszinszko miniszterelnökét a csehszlovák kormány bebörtönözte, és helyére az ukrán nacionalista erők által támogatott Avgustin Volosin került, a magyar kormány katonai fellépésre szánta el magát. Ehhez Imrédy igyekezett megszerezni Berlin jóváhagyását. Felkérésére Darányi levelet intézett Hitlerhez és Ribbentrophoz, melyben megismételte, hogy Budapest kész csatlakozni az Antikomintern paktumhoz és elhagyni a Népszövetséget. Darányi azt is fontosnak tartotta jelezni, hogy kormányátalakítás várható, és a Kányával szembeni német elégedetlenség miatt posztját várhatóan Csáky István veszi át. Horthy november 14-én fogadta a német követet, hogy

köszönetét fejezze ki Berlin számára a bécsi döntésért, valójában azonban arról beszélt, hogy a kárpátaljai feszült helyzet belső zavargásokhoz vezethet, és ez esetben a honvédség kénytelen lenne bevonulni, legalább arra az időre, amíg népszavazás dönt a terület hovatartozásáról.¹⁴

A német vezetés azonban határozottan elutasított minden magyar akciót, és bár az olasz érdekekkel Kárpátalja magyar megszállása alapvetően nem ellenkezett volna, Berlinre való tekintettel Ciano is azt javasolta, Magyarország nyugodjon bele, a bécsi döntésbe. A hivatalos szovjet politika igen tartózkodóan nyilatkozott a bécsi döntéssel kapcsolatban. A sajtó viszont Csehszlovákiát áldozatként tüntette fel, akít folyamatosan fenyegetnek a szomszédai, a Nyugat cserbenhagyta, tehát egyedül a Szovjetunióra számíthat. Kárpátaljára vonatkozóan viszont a kormányzati tényezők is határozottabban foglaltak állást, leszögezve, hogy Moszkva érdekeivel alapvetően ellenkezik mind a német „Nagy-Ukrajna” elképzelés, mind a magyar visszacsatolás és a magyar–lengyel közös határ létrejötte.¹⁵

November 18-án a magyar diplomácia tett még egy kísérletet. Villani Frigyes római követ azzal igyekezett meggyőzni az olasz külügyminisztert, hogy Budapest nem hagyhatja figyelmen kívül a kárpátaljai lakosság ismétlődő kéréseit a magyar bevonulásra vonatkozóan. Ciano azonban kijelentette, hogy Magyarország súlyos kudarcot kockáztat, ha belevág ebbe a vállalkozásba, amelyhez a német elutasítás miatt Róma sem nyújtana semmilyen támogatást. Utalt viszont arra, hogy a magyar kormány újabb érdemeket szerezhetne a korábban már felvetett diplomáciai lépésekkel (csatlakozás az Antikomintern paktumhoz, a Népszövetség elhagyása), amivel előnybe kerülhetne Prágával szemben. Sztójay Döme berlini követ hasonló érvekkel kereste fel a német Külügyminisztériumot. A magyar megszállást Berlin saját politikai és gazdasági érdekeire való tekintettel továbbra is ellenezte, Ernst Woermann külügyi államtitkár-helyettes azonban nem ezzel indokolta az elutasítást, hanem, hogy Berlin félti a honvédséget a jóval erősebb csehszlovák haderővel való összecsapástól.¹⁶

Az elterelő indoklást viszont a magyar külügy úgy értelmezte, hogy Németország nem tiltja a vállalkozást, csak kockázatosnak tartja. A Honvéd Vezérkar november 19-én kiadta a csapatoknak a Kárpátalja megszállásával kapcsolatos intézkedést. A támadást november 21-re tűzték ki. Mussolini még októberben olasz repülőgépeket ígért szükség esetére, Budapest védelmére, ha azt csehszlovák támadás fenyegetné. A magyar kormány, jelezve, hogy Berlin már nem ellenzi a magyar bevonulást most 100 olasz vadászgépet kért Rómától, egy esetleges csehszlovák támadás elhárítására. Amikor Ribbentrop erről értesült, kategorikusan fel-

lépett az akció lefújása érdekében. Berlin és Róma hivatalos diplomáciai lépésre szánta el magát, hogy elejét vegyék az újabb magyar magánakcióknak. November 20-án Ribbentrop jegyzéket juttatott el Budapestre, melyben emlékeztetett, hogy a bécsi döntésben megszabott határokat (Kárpátalja határvonalát is) Magyarország elfogadta. Ha a honvédség támadást indít, az csorbítaná a döntést garantáló tengelyhatalmak hitelét, ezért Berlin elvárja, hogy a magyar kormány tartsa be a megállapodást. Egy fegyveres összecsapás súlyos magyar vereséghez vezethet. Mindennek politikai és katonai következményeiért egyedül Magyarországot terhelné a felelősség. Másnap, az olasz diplomáciától is hasonló tartalmú jegyzék érkezett.¹⁷

A magyar kormány gyors kármentésbe kezdett, igyekezett megbékíteni a német és olasz vezetést, ugyanakkor próbálta nyitva hagyni Kárpátalja visszaszerzésének lehetőségét is. November 22-én Imrédy memorandumot küldött Berlinbe és Rómába, melyben tárgyalásokat kezdeményezett a tengelyhatalmakkal a még szorosabb együttműködés érdekében. Közölte, hogy a magyar kormány hajlandó a gazdasági kapcsolatok jelentős bővítésére. A politikai együttműködés szorosabbra vonása érdekében pedig kész csatlakozni az Antikomintern paktumhoz. A memorandum átadásakor Sztójay próbált tájékozódni Ribbentropnál, hogy van-e esély a német álláspont megváltozására Kárpátalja ügyében. A német külügyminiszter ezt kizárta, szóbahozta azonban Magyarország Népszövetségből való kilépését, amire viszont Sztójay adott kitérő választ. Hasonlóképpen zajlott Rómában Villani megbeszélése Cianóval, aki örömmel fogadta az Antikomintern paktumhoz való csatlakozási szándékot, de fontosnak nevezte a Népszövetségből való kilépést is.¹⁸

November 22-én kormányválság robbant ki Magyarországon. Imrédy kénytelen volt benyújtani a lemondását, a kormányzó azonban, más potenciális jelölt nem lévén, ezt nem fogadta el. Kánya Kálmán viszont megvált a külügyi tárcától, melynek élére hamarosan Csáky Istvánt neveztek ki. Német részről örömmel fogadták a változást. December 1-jén nagyszabású nyilas tüntetésre került sor Budapesten. A mintegy 10 000 fős demonstrációt a rendőrség szétverte, 348 főt őrizetbe vettek, 49 fő ellen szabálysértési, 46 fő ellen bűnvádi eljárás indult. A kormány számára a belpolitikai pozíciója erősítéséhez is szükség lett volna külpolitikai sikerre, amit csak a tengelyállamok támogatásával remélhetett.¹⁹

Az adott helyzetben Németországnak és Olaszországnak is fűződött bizonyos érdeke, hogy a magyar kormány együttműködését a kárpátaljai akció tiltása ellenére biztosítsa. Ribbentrop december 5-én, közölte Imrédyvel, Berlin kész egyeztetni a német–magyar kapcsolatokban felmerült vitás kérdésekről. Válaszában Imrédy jelezte, hogy amint alkalom

nyílik, Berlinbe küldi az új külügyminisztert. December 19-én Magyarországra érkezett Ciano, akit a kormányzó még december elején hívott meg vadászatra. Csákyval folytatott megbeszélésén sürgette Magyarország kilépését a Népszövetségből és csatlakozását az Antikomintern paktumhoz. Elsősorban a Népszövetség elhagyását forszírozta, testület további kelet-európai térvészése, és ezzel az olasz pozíciók erősítése érdekében. A magyar kormány azonban a Nyugattal való kapcsolatok fenntartására tekintettel a kilépést még halasztani akarta, az Antikomintern paktumhoz való csatlakozásnak azonban nem látta akadályát, az jól beleillett a kormányzat kül- és belpolitikájába. A találkozón Csáky felvetette a Jugoszláviával való viszony javítását, amit a horizontális tengely koncepció kapcsán fontos lépésnek ítélt.²⁰

December 27-én Csáky körkérdest intéz a washingtoni, londoni és párizsi követhoz, mit szólnának a nagyhatalmak, ha Magyarország csatlakozna az Antikomintern paktumhoz, illetve kilépne a Népszövetségből. Londonból Marosy Ferenc ügyvivő azt jelentette, hogy az ország megítélése a csehbarát üzleti körökben, illetve a Foreign Office apparátusában így is rossz, ezen már nem ronthat ez a lépés. A brit kormány más körei viszont emiatt nem fordulnának el Magyarországtól. Hasonló válasz érkezett a washingtoni követtől is. Khuen-Héderváry Sándor párizsi követ arra hívta fel a figyelmet, hogy a Szovjetunió iránti szimpátia gyengült, így ha a magyar lépés a Moszkva és a kommunizmus elleni álláspontot demonstrálja, azt a franciák elfogadnák. Negatív reakciókat váltana ki viszont, ha a magyar csatlakozást, a Németországgal való feltétlen együttműködés jeleként kommunikálnák, ezért a csatlakozás bejelentésekor nyilatkozatot kellene kiadni a nyugati államok megnyugtatására.²¹

3. A magyar csatlakozás

Az 1939-es év a kárpátaljai kérdés további kiéleződésével kezdődött. Bethlen Istvánnak a *Pesti Napló* által közölt újévi cikke arra figyelmeztetett, hogy a magyar érdekek különböznek a németekétől, és Kárpátalja visszacsatolásának Berlin a legfőbb akadálya, mert kijátszotta a jogos magyar követeléseket. Csáky, saját újévi cikkében, amit a *Pester Lloyd* adott közre, viszont azt hangsúlyozta, hogy a világ két táborra szakad, és Magyarországnak is választani kell. A tengely folyamatosan erősödik, a Népszövetség pedig gyengül. Ebben a helyzetben Budapest elismeri az Antikomintern paktum fontosságát, és nemzetközi horderejét. A kijelentés gyakorlatilag a csatlakozási szándék nyilvánosságra hozatalát jelentette.²²

Január 6-án Munkács térségét cseh katonai támadás érte, melyet a magyar szabadcsapatok, az ún. Rongyos Gárda október óta a csehszlovák területen folytatott gerillaakcióival szembeni erődemonstrációnak szántak. A csehszlovák erőket a helyi honvéd és rendőr egységek, illetve civil nemzetőrök visszaverték. A magyar kormány először katonai válaszlépésre gondolt, a német és olasz diplomácia nyomására azonban csak a védelem megerősítésére tett lépéseket és erőteljes tiltakozó jegyzéket intézett Prágához. Berlin azonban igyekezett több vasat is a tűzben tartani. Titokban támogatta a Kárpátalján 1938 novemberében megalakult ukrán nacionalista fegyveres szervezetet, a Szics gárdát. Januárban galíciai és németországi ukrán katonatisztek érkeztek a gárdához és átvették annak irányítását. Németország a színtalpak mögött igyekezett javítani a kapcsolatait a Szovjetunióval, gazdasági tárgyalásokat folytatott Moszkvával, és a német sajtó szovjetellenes hangja sokat enyhült.²³

Az Antikomintern paktumhoz való magyar csatlakozás azonban ütközött a Szovjetunió törekvésével. Itt nemcsak egy ország ellenséges megnyilatkozásáról volt szó, hanem Moszkva attól tartott, hogy a lépést más kelet-európai államok is követhetik, ha másért nem, hogy az egymás közötti rivalizálás során így keresnék Berlin kegyeit. Ezért január 7-én Makszim Litvinov külügyi népbiztos azt javasolta Joszif Sztálinnak, hogy figyelmeztetésül fagyasszák be a közvetlen diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal. Zárják be a budapesti szovjet követséget és szólítsák fel viszontlépésre a magyar kormányt is. A minimális kapcsolatok az ankarai vagy varsói követségen keresztül továbbra is fenntarthatók.²⁴

Január 9-én Litvinov magához kérte Mihálkovic János ideiglenes moszkvai ügyvivőt. Közölte vele, hogy a szovjet vezetés nem érti, miért akar Magyarország a szovjetellenes Antikomintern paktumhoz csatlakozni, amikor nincs semmilyen vitás kérdés a két ország között. Egyben reményét fejezte ki, hogy Magyarország a Népszövetség tagja marad. A barátságos hangnem ellenére figyelmeztette Mihálkovicot, hogy súlyos következményekkel járhat a két ország kapcsolatára, ha a magyar fél csatlakozik a paktumhoz. Mihálkovic jelentése nyomán Csáky kategorikus hangnemben utasította vissza a szovjet figyelmeztetést. Közölte, hogy az Antikomintern paktum a kommunista felforgatás elleni védelmi szerződés. Moszkva mindig elhárította, hogy köze lenne a Kominternhez, így hát nincs oka az esetleges magyar csatlakozást kifogásolni. Budapest egyelőre nem írta alá az egyezményt, erre nem is kapott felkérést a tagoktól, de ha egyszer így döntene, Moszkva ebbe nem szólhatna bele.²⁵

Olasz kérésre január 12-én Csáky hivatalosan is bejelentette, hogy Magyarország kész csatlakozni a paktumhoz, ha erre meghívást kap.

Olasz szempontból ez azért volt fontos, mert ezen a napon érkezett Rómába Chamberlein, így Ciano már egy tengely által vezetett tömb képviselőjeként tárgyalhatott a brit miniszterelnökkel. Másnap Litvinov ismét kérte Mihálkovicst, és kifejtette, hogy a Szovjetunió felfogása szerint az Antikomintern paktum valójában szovjetellenes megállapodás. Moszkva nem kíván nyomást gyakorolni a magyar kormányra, de örül annak, hogy a csatlakozás még nem történt meg. Azt azonban egyikük sem tudta, hogy ugyanebben az időben Da Vinci budapesti olasz követ, német és japán kollégájával együtt megjelent Csákyknál és hivatalosan is meghívták az Antikomintern paktum tagjai közé. Január 14-én a Minisztertanács megtárgyalta a kérdést. Csáky hangsúlyozta, hogy Kárpátalja visszaszerzése csak német támogatással lehetséges. Ennek ára, a csatlakozás, amelyet a tengelyhatalmak kedvezően fogadnának, és nem rontaná az ország nyugati megítélését sem. Közölte azt is, hogy a lépés nem ró olyan kötelezettséget az országra, amelyhez parlamenti döntésre lenne szükség. A Minisztertanács helybenhagyta a csatlakozást és elhatározta, hogy kellő indok esetén az ország kilép a Népszövetségből is.²⁶

A gyors döntésre azért volt szükség, mert Csáky január 16-án Berlinbe utazott, ahol ismét fel akarta vetni Kárpátalja ügyét. Berlinben Hitler, szokásos megfélemlítő taktikájával először szemrehányásokat zúdított rá. Bírálta a magyar kormányt és főként Kányát, hogy a bledi egyezményvel a kisantantot erősítették Németországgal szemben, hogy passzivitásukkal megakadályozták a Prágával való végleges leszámolást. Csáky szemére vetette a Kárpátalja megszerzésre tett magyar lépéseket is. Közölte, ha a honvédség megindulna, a csehszlovák haderő néhány napon belül Budapesten volna. Csáky készséggel elismerte, hogy német segítség nélkül Magyarország semmire se menne. Erre Hitler is hangot váltott és arról beszélt, hogy szorosabb együttműködést szeretne a magyar kormánnyal. Azt állította, hogy nem ellenzi a lengyel–magyar határ létrejöttét, de Kárpátalja ügyének megoldása most nem időszerű. Adott időben majd egyeztet róla Varsóval és Budapesttel. Magyarország addig is igyekezzen normalizálni a kapcsolatait Romániával és Jugoszláviával.²⁷

Csáky kijelentette, az utóbbi események tanúsága nyomán a kormány letett arról, hogy mindent visszaköveteljen, a fő cél a magyarok egyesítése, mert a nagyszámú nemzetiség csak gyengítené az országot. Ennek bizonyosságaként felvetette egy önálló Erdély létrehozásának gondolatát, amely német–magyar–román közös állam lehetne. Ezt persze csak gesztusnak szánta. Hitler zsidóságra vonatkozó megjegyzésére reagálva megkérdezte, hogy nem lehetne-e valamilyen nemzetközi megoldást találni erre a problémára, de Kárpátaljáért cserébe nem kínált fel egy új zsidó-

törvényt (holott az már előkészítés alatt állt). Helyette az Antikomintern paktumhoz való mielőbbi csatlakozást hangsúlyozta. Hitler ezt nagy horderejűnek nevezte, de kérte mellé a Népszövetség elhagyását is. Kijelentette, hogy a szervezet Németország féken tartására hozták létre, de Magyarországot sem támogatta sosem. Ha Budapest kilépne, példát mutatna ezzel a régió többi államának is. Csáky kijelentette, hogy erre májusban sor kerül.²⁸

Bár hazatérve Csáky a megbeszéléseit sikeresnek állította be, valójában Hitler csak további várakozásra intette a magyar kormányt. A Berlinben kiadott diplomáciai értesítőben közben kritikus megjegyzések jelentek meg, hogy magyarországi „népfrontos, zsidó elemek” nyíltan Németország ellen politizálnak. Ehhez képest nem sokat jelentett, hogy Lord Rothermere az Antikomintern paktumhoz való csatlakozás bejelentése kapcsán üdvözlő levelet küldött Horthynak, melyben megállapította, hogy ez a lépés alapvetően nem ütközik Nagy-Britannia érdekeivel, ugyanakkor újabb területek visszaszerzését segítheti elő.²⁹

Január 21-én Jungerth-Arnóthy Mihály moszkvai követ tárgyalást folytatott Litvinovval. Hangsúlyozta, hogy a lépés nem Moszkva ellen irányult, csak politikai manifesztáció Berlin és Róma számára, amivel a kormány a hazai szélsőjobboldal vitorlájából is kifogta a szelet. Magyarország az egyezmény szövegében foglaltakra vállalt kötelezettséget. Mindez nem jelent változást Budapest politikájában, a kommunizmus hazai képviselőit eddig is üldözte. Litvinov szerint viszont a magyar kormány ezzel mindinkább német befolyás alá kerül. Holott Moszkva jóindulatúan viselkedett, bár francia és román részről arra kérték, hogy lépjen fel a lengyel–magyar közös határ ellen, mégsem próbált az útjába állni a magyar törekvéseknek. Litvinov külön nehezményezte, hogy Mihálkoviccsal folytatott legutóbbi megbeszélésen azt a tájékoztatást kapta, Magyarországot még fel sem kérték a belépésre, holott ez már megtörtént, amit csak napokkal később közöltek Moszkvával. A magyar követ kommunikációs gondokkal igyekezett magyarázni a kínos esetet. Jungerth-Arnóthy békítő törekvését az sem könnyítette, hogy a magyarországi propagandában a csatlakozás egyértelműen szovjetellenes élt kapott. A kormány-közei *Függetlenség* például olyan karikatúrát közölt, ahol négyágú szigony dőfte le a Szovjetuniót jelképező sárkányt. A szigony ágain Berlin, Róma, Tokió és Budapest neve, a nyelén pedig az antikomintern felirat szerepelt.³⁰

Moszkva február elejéig várt a magyar csatlakozás hivatalos bejelentésére, majd e nélkül is ellenlépésre szánta el magát. Ezekben a hetekben a Szovjetunió nemzetközi helyzete bizonyos mértékig erősödött. London és Párizs nem támogatta nyíltan Németország keleti expanzióját. London

láthatóan az egyensúly fenntartására törekedett, Franciaország pedig nem mondta fel a Szovjetunióval kötött katonai egyezményt. Meghosszabbításra került a lengyel–szovjet megnemtámadási szerződés. A japánokat az elfoglalt kínai területeken támadt katonai nehézségek kötötték le. Így a Magyarországgal szembeni diplomáciai retorzióknak nem volt semmilyen kockázata, ugyanakkor Moszkva szükségesnek ítélte, hogy más kisállamokat (Románia, balti államokat) elrettentse a hasonló elhárítástól.³¹

Február 2-án Litvinov magához kérette a magyar követet és közölte vele, hogy bezárják a budapesti szovjet követséget, és hasonló lépést várnak a magyar féltől is. A diplomáciai kapcsolatokat nem szakítják meg, de ezek fenntartását a magyar kormány választása szerint a londoni, a párizsi vagy az ankarai követségek biztosíthatják. A magyar követ indokolatlannak nevezte a szovjet lépést, utalt a kormány hivatalos állásfoglalására, hogy a csatlakozásnak nincs szovjetellenes jellege, hangsúlyozta, hogy Budapest nem folytat tárgyalásokat a paktum résztvevőivel egyéb politikai tervekről, leszögezte, hogy az aláírás, de facto még meg sem történt. Feltette a kérdést, hogy Moszkva miért Magyarország ellen lép fel, mikor az eredeti aláírók követségei zavartalanul működnek a szovjet fővárosban. Litvinov minderre érdemben nem reagált, a példastatuálási szándékot viszont nem nagyon leplezte. A szovjet sajtó, amely az előző hetekben visszafogott volt Magyarországgal szemben, most éles támadásba kezdett, önállóságát elvesztő bábállamként mutatta be az országot. Ehhez képest Németországot és Olaszországot is kíméletesen kezelték, és csak Japánt nevezték agresszív hatalomnak.³² Jungerth-Arnóthy próbálta húzni az időt, 4 hetet kért Litvinovtól a távozásra, remélve, hogy addig esetleg változhat a helyzet. Csáky azonban arra utasította, hogy 48 órán belül utazzon el, így február 5-én elhagyta Moszkvát. Március 1-jén felmentették a követi pozícióból, és egyelőre nem jelöltek ki senkit a helyére.³³

Csáky számára Moszkva túlzott reakciója csak újabb érvet jelentett a Kárpátaljáért folyó politikai küzdelemben. Ezzel is jelezte Berlin és Róma felé, hogy a tengellyel való szorosabb együttműködésért az Antikomintern paktum szellemében az ország még a Szovjetunióval való szembekerülést is kész vállalni. Szerette volna, ha visszaigazolásként Berlin, Róma és Tokió demonstratív módon szimpátiát nyilvánít. Feltette, hogy a paktum államai tiltakozásul egyszerre hazahívják „szabadságra” moszkvai nagyköveteiket. Két héttel később már csak arra kérte a paktum tagállamait, hogy nagyköveteik legalább fejezzék ki megütközésüket Litvinov előtt a Magyarországgal szembeni szovjet intézkedésért. A három nagyhatalom azonban nem állt ki Budapest mellett. Egyéb ér-

dekeik miatt nem kívántak még ilyen formában sem konfrontálódni a szovjet vezetéssel.³⁴

A magyar kormány a moszkvai követség ügyét Londonban és Párizsban elsősorban úgy állította be, hogy Magyarország a Szovjetunió által támogatott nemzetközi kommunista mozgalom ellen lépett fel, ez vezetett Sztálin barátságtalan gesztusához. A nyugati államok világosan látták, hogy Magyarország csak áldozata a nagyhatalmak kötélhúzásának. Úgy értékelték, hogy Moszkva győzelmet aratott Németország és Japán felett azzal, hogy egy melléjük álló kisállamot megbüntetett, és ők nem tehettek érte semmit. Megállapították azonban azt is, hogy mindezt Budapest Németországhoz való gyors közeledése váltotta ki.³⁵

Csáky csalódottan tapasztalta, hogy a magyar „áldozathozatal” ellenére a német álláspont egyelőre nem változott Kárpátaljával kapcsolatban. Bízónak tekintette viszont, hogy főként a francia–szovjet egyezmény megújítása nyomán a Nagy-Ukrajna elképzelés háttérbe szorult. Az, hogy február 11-én Huszton német konzulátust létesítettek, azt jelezte a magyar kormány számára, hogy a Berlin is számol Kárpátalja státuszának esetleges közeli megváltozásával. Erre alapozva Csáky ismét megpróbált jóváhagyást szerezni a terület visszacsatolásához. Formálisan arra hivatkozott, hogy információi szerint a február 12-re kiírt helyi választások idején zavargások kirobbanása várható, amit csak a honvédség tudna megakadályozni. Ribbentrop azonban ismét elutasított mindenféle magyar fellépést.³⁶

4. Teleki és a paktum

Időközben a kormányfő túlzott német elkötelezettségét és a szélsőjobb oldali erőkkel való együttműködési hajlandóságát bíráló mérsékelt politikai tényezők, a kormányzó hallgatóságos egyetértésével, módot találtak Imrédy elmozdítására. Az új miniszterelnök, Teleki Pál más politikai irányvonalat képviselt. Haladéktalanul tájékoztatta Londont, hogy bár a geopolitikai adottságok miatt, a függetlenség megőrzése érdekében együtt kell működnie Berlinnel, a magyar kormány azonban nem tesz olyan lépést, ami Nagy-Britannia érdekeit sértené. A Foreign Office szkeptikusan fogadta Teleki üzenetét, Lord Halifax és Cadogan viszont pozitívan nyugtázta a gesztust. Az Antikomintern paktumhoz való csatlakozást azonban Teleki is felkarolta. A korábbi felajánlkozás után már vissza sem léphetet, de megvoltak vele a saját tervei is. A paktum egyrészt a tengellyel való jó kapcsolat zálogát jelentett, a „nyugati ablak” nyitva tartása ellenére, másrészt, Teleki is bízott benne, hogy a csatlakozás elősegíti Kárpátalja visszacsatolását. A kormányfő határozott fellé-

pésre készült a szélsőjobboldal ellen, amit főként az 1939 nyarán esedékes parlamenti választások miatt tartott sürgetőnek, és szabad kezet akart biztosítani magának, nehogy Berlin beavatkozzon. A külpolitikával kívánta távol tartani a németek, többek között ezért maradhatott meg Csáky a külügyi tárca élén.³⁷

A paktum súlya ebben az időszakban felértékelődött. Berlinnek és Rómának egyre inkább egy szövetségi rendszerre volt szüksége, amely legitimitást és erődemonstrációt biztosít, és segíti terveik megvalósítását. A német vezetés 1939 februárjában felvetette, hogy szükség lenne egy, az Antikomintern paktumnál szélesebb politikai célokat megfogalmazó és esetleg a katonai együttműködést is megalapozó szerződés (Háromhatalmi egyezmény) megkötésére. Olaszország támogatta a tervet, Japán azonban egyelőre csak a Szovjetunió elleni fellépés koordinálását tartotta szem előtt, így új megállapodás nem született. Mindez megnövelte az Antikomintern paktum jelentőségét. A három nagyhatalom további belépőkkel számolt. Japán Mandzsukuo bábállam felvételét szorgalmazta, Olaszország pedig Franco tábornokot sürgette, hogy szánja el magát a csatlakozásra, aki február 21-én be is jelentette belépési szándékát.³⁸

Február 24-én, hivatalos formában közepette Magyarország aláírta a csatlakozási jegyzőkönyvet. Ugyanezen a napon lépett a tagok sorába Mandzsukuo is, míg Spanyolország március 27-én csatlakozott. A magyar részvétel sajátos következménye volt, hogy mivel korábban az ország követi szintű diplomáciai képvisellel nem rendelkezett a Távol-Keleten, ezt a Japánnal való kapcsolattartás miatt most kellett megteremteni. A nyár folyamán Ghika Györgyöt nevezték ki Tokióba, rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri címmel, de egyelőre főkonzuli beosztásban. Berlin elégedetten nyugtázta a magyar csatlakozást. Hitler csak ennek kapcsán, február 25-én, tíz napos késéssel, gratulált Telekinek kormányfői kinevezéséhez. Ciano dagályosabb üdvözlő táviratot küldött, hangsúlyozva, hogy ezzel a lépéssel Magyarország ismét felsorakozott a béke és az igazság mellett.³⁹

A helyzetet Teleki mind a bel-, mind a külpolitikában igyekezett gyorsan kiaknázni. Február 25-én a belügyminiszter elrendelte szélsőjobboldali szervezetek (Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Hungarista Párt) betiltását, 124 pártirodát bezártak, 150 vezetőt és aktivistát őrizetbe vettek, és 43 főt internáltak. Teleki részletes dokumentációt állíttatott össze arról, hogy miért van szüksége Magyarországnak Kárpátaljára. Ebben a korábbi történeti és etnikai érvek, illetve a lengyel–magyar határ megteremtése helyett főként gazdasági szempontok szerepeltek. Elsősorban az, hogy a Kárpátok erdőségeinek felelőtlen és szakszerűtlen, túlzott mértékű kitermelése az egész térségben visszafordíthatatlan természeti vál-

tozásokat okozhat, már rövidtávon is hozzájárulhat az Alföld elszikesezéséhez, és ezzel a magyar mezőgazdasági termelés visszaeséséhez.⁴⁰

Csáky utasította Sztójajt, közölje a német külüggyel, hogy az Antikomintern paktumhoz történt csatlakozás után a tengelyállamokkal való szorosabb kapcsolat kiépítéséhez sokat segíthetne egy német gesztus, például a Kárpátaljára vonatkozó magyar igény megértőbb kezelése. Ez után kerülne sor további magyar diplomácia lépésekre, köztük a Népszövetség elhagyására. Sztójay ehhez az új gazdaságpolitikai érveket használta, és biztosította Berlint, hogy a térséggel kapcsolatos érdekeit (közlekedési hálózat használata, gazdasági szállítások) Magyarország messzemenően figyelembe fogja venni. A berlini katonai attasénak, Hardy Kálmánnak ugyanezt kellett katonai vonalon továbbítania. Hozzáteve, hogy ha már lesz további diplomáciai lehetőség, Budapest a katonai akcióra szánja el magát, és ha ezt Berlin nem támogatja, akkor Lengyelországgal közösen fog lépni. Ebben az esetben azonban népszövetségi tagságát továbbra is fenntartja. Ribbentrop türelmet javasolt a magyar követnek, meglebegtetve előtte, hogy a térségben hamarosan jelentős változások várhatók.⁴¹

Március 10-én belpolitikai válság robbant ki Csehszlovákiában. A prágai kabinet leváltotta a szlovák kormányt, és több tagja ellen elfogatóparancsot adott ki. Németország viszont a függetlenség kikiáltására bátorította a szlovák nacionalista erőket. Az események hírére Csáky kijelentette, hogy ha Berlin továbbra sem támogatja Kárpátalja magyar birtokba vételét, akkor a kormány megvizsgálja az Antikomintern paktumból való kilépés lehetőségét. Teleki sürgetésére a Minisztertanács március 10-én kimondta, hogy ha a válság nyomán a németek megszállják Csehszlovákiát, a honvédség Berlin engedélye nélkül is bevonul Kárpátaljára. Másnap erről a magyar diplomácia tájékoztatta a német, az olasz és a lengyel kormányt is.⁴²

Ugyanezen a napon, a XVIII. pártkongresszuson elmondott beszédében Sztálin kitért Kárpátalja kérdésére is, és jelezte, irreális az a német terv, hogy a kicsiny Kárpát-Ukrajnához esetleg hozzácsatolják a nagy Szovjet-Ukrajnát. Sztálin a fordítottját realisabbnak tartotta. Már felmerült benne Kárpátalja szovjet bekebelezésének lehetősége, hogy ezzel vegye elejét a térségben a német jelenlétnek, ugyanakkor bázist teremtsen az aktívabb Kelet-Európa politikához. Ezt a lehetőséget az emigrációba vonult Edvard Beneš is felvetette, aki a közös csehszlovák–szovjet háttértől Csehszlovákia helyzetének megerősödését várta, ezért kész lett volna átengedni Moszkvának Kárpátalját, és további kelet-szlovák területeket is, Eperjesig.⁴³

Hitler nem örült annak, hogy Moszkva fokozott biztonságpolitikai jelentőséget tulajdonít az adott térségnek. Miután a francia–szovjet és a

lengyel–szovjet egyezmények megújítása miatt a Nagy-Ukrajna terv aktualitását veszítette, kijelentette, hogy nem is foglalkozik ezzel az elképzeléssel, hanem szabadkezet készül adni a magyaroknak. Ez válasz volt Budapest határozott fellépésre is, az ugyanis komoly presztízsveszteséget jelentett volna a számára, ha a honvédség a német tiltás ellenére is bevonul Kárpátaljára, főleg lengyel részvétellel, erősítve ezzel Varsó pozícióit is. Hitlernek az adott helyzetben szüksége volt a magyar lojalításra, egy Budapesttel való nyílt konfliktus, ha megoldhatatlan problémát nem is, de kellemetlenségeket okozhatott volna tervei gyors végrehajtásában. Rendkívül rossz üzenetként hatott volna az Antikomintern tábor további potenciális belépőire nézve, ha Németország máris szembekerül egyik szövetségesével. Berlinben azt is számításba vették, hogy a magyar igény támogatásáért komoly gazdasági és politikai viszonzást kérhetnek Budapestről.⁴⁴

Éppen ezért, Kárpátalja visszacsatolásának jóváhagyását Berlin először bizonyos feltételek megfogalmazásával lebegtette meg. Március 11-én Erdmannsdorff arról tájékoztatta Csákyt, hogy magyar bevonulás esetén német részről elvárják a kárpátaljai közlekedési hálózat használatának, illetve a korábbi gazdasági koncesszióknak a biztosítását, a német kisebbség jogainak garantálását, illetve ragaszkodnának ahhoz, hogy a helyi vezetőket ne érje bántódás. A közlés, ha nem is explicit engedély volt, de jelezte, hogy Magyarország hamarosan léphet az ügyben. Március 13-án tájékoztatták a magyar kormányt Csehország német megszállásáról, és a várható szlovák függetlenségi deklaráció elismeréséről. Kárpátalja esetében viszont Berlin lehetőséget adott egy magyar akcióra. Horthy, Hitlerhez írott levelében kijelentette, hogy Magyarország örökké hálás lesz, hogy visszaszerezheti Kárpátalját.⁴⁵

Március 14-én, a szlovák függetlenség kikiáltása után a magyar kormány ultimátumot intézett Kárpátalja ügyében Prágához. Követelte a magyar internáltak szabadon engedését, a politikai szervezkedés lehetőségét, a személyi és vagyonbiztonság garantálását, a csehszlovák haderő 24 órán belüli kivonulását. A német megszállástól fenyegetett prágai kormány ezt kész lett volna elfogadni. Elutasította viszont a fegyveres magyar polgárőrség felállítására vonatkozó kérést. Mindez azonban csak diplomáciai formalitás volt, a Honvédség már megkapta a támadási parancsot.⁴⁶

Ezen a napon Volosin deklarálta Kárpátalja önállóságát. Tájékoztatta Csákyt, hogy jó viszonyra törekszik Budapesttel és kész akár államközi unió létrehozásáról is tárgyalni. Csáky ezt megoldhatatlannak tartotta. Volosin Berlinhez fordult segítségért, a németek azonban, akik korábban függetlenségre bíztatták, most azt tanácsolták, hogy ne álljon ellen a magyaroknak. Volosin megpróbált román csapatokat behívni rendfenntartás ürügyén, valójában, hogy így tartsa távol legalább bizonyos körzetektől

a Honvédséget. Hajlandó volt még a Romániához való csatlakozás proklamálására is, Bukarest azonban nem vállalta a beavatkozást. Volosin és kormánya tagjai külföldre távoztak, a magyar csapatok pedig a kivonuló csehszlovák erőkkel és a helyi ukrán nacionalista Szics gárdával vívott kisebb összecsapások árán birtokba vették Kárpátalját. A magyar kormánynak sikerült a német vezetéssel elfogadtatni, hogy Kárpátalja határát az Ung mentén valamivel nyugatabbra tolhassa az új szlovák állam rovására. Ennek során március 23. és 26. között helyi összecsapásokra került sor a szlovák erőkkel, az ún. szlovák–magyar kisháború azonban Berlin fellépése nyomán gyorsan véget ért. Németország garantálta Szlovákia területét, cserébe csapatokat állomásoztathatott az országban.⁴⁷

Kárpátalja visszavétele nem váltott ki éles reakciókat nyugati kormánykörökben. London és Párizs megdöbben, hogy alig fél évvel a müncheni egyezmény után Hitler felszámolta Csehszlovákiát. Chamberlain március 17-i birminghami, majd március 31-i londoni alsóházi beszédében a megbékélési politikával szakítva kemény fellépést ígért a német terjeszkedés szemben. Ehhez képest Kárpátalja magyar megszállását nem tartották a nyugati érdekeket, vagy a régió békéjét veszélyeztető lépésnek. London tisztában volt vele, hogy a magyar lépés német jóváhagyással történt. Lord Halifax a honvédség bevonulását, mint a Nagy-Ukrajna terv meghiúsulásaként értékelte. Cadogan nem értett egyet a fegyveres akcióval, de London szempontjából jobbnak tartotta, hogy a magyarok vonultak be, mintha a németek tették volna. A Foreign Office köreiben viszont kritikusan szemlélték a magyar lépést. Úgy vélték, hogy az Antikomintern paktumhoz való csatlakozás áráként megkapott Kárpátalja csak még inkább elkötelezi Budapestet a tengelyhatalmak mellett. A brit lapok az eseményről szűkszavúan tudósítottak, különösebb kommentár nélkül. Magyarországgal kapcsolatban a nyugati sajtó sokkal kedvezőbb hangot használt, mint amilyen élesen Németországot támadták.⁴⁸

Ebben az időszakban az Antikomintern paktum jellege bizonyos mértékben megváltozott. A német–szovjet taktikai közeledés nyomán már nem elsősorban a bolsevikellenességet (és a Moszkvával való szembenállást) demonstrálta, hanem inkább a Berlinnel együttműködő tábor szervezeti keretét szolgált. A magyar kormány április 11-én tájékoztatta a Népszövetség főtitkárát az ország kilépéséről. A paktumhoz való csatlakozás után ez elkerülhetetlen lépés volt, egyben egy újabb gesztus a tengelyhatalmak mellett. A döntést Teleki is támogatta. Már korábban is felvetette, hogy a nehézkes, hatékony kisebbségvédelemre nem képes nemzetközi szervezettől Magyarország nem remélhet érdemi támogatást törekvései megvalósítására.⁴⁹

Az Antikomintern paktumhoz való magyar csatlakozás rövidtávon eredményesnek tűnt. A revízió, 1938–1939-ben az ország területe 26%-

kal, lakossága 19%-kal nőtt, és közel 1 millió magyar került vissza. Németország (egyelőre) távol tartotta magát a magyar belpolitikától, így az erősödő szélsőjobboldal nem jelentett közvetlen veszélyt. A másik oldalon, Magyarország megőrizte nyugati kapcsolatait. London és Párizs az első bécsi döntést hivatalosan, Kárpátalja visszacsatolását hallgatólagosan tudomásul vette. Mindezzel azonban egyre jobban elkötelezte magát az ország a tengelyhatalmak mellett, és hosszabb távon egy mindinkább beszűkülő külpolitikai kényszerpályára került.

JEGYZETEK/NOTES

1. Ormos Mária–Majoros István (1998): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Osiris. Budapest. 388. old.; Weinberg, Gerhard (2005): *The Foreign Policy of Hitler's Germany: The Road of World War II*. Enigma Books. New York. 342–356. old.
2. Halmosy Dénes (1983): Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest. 407–411. old.
3. Macartney, Carlyle A. (1961). *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945*. Vol. I–II. Edinburgh University Press. Edinburgh. I. 193–196. old.; Ormos–Majoros 1998. 389. old.
4. Gulyás László (2016): A Horthy korszak külpolitikája 4. kötet. A revíziós sikerek. 1. A Felvidék és Kárpátalja visszatérése, 1937–1939. Attraktor. Máriabesnyő. 54–55. old.; Macartney 1961. I. 205. old.
5. Barcza György (1994): *Diplomata-émlékeim*. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból, 1911–1945. I–II. kötet. Európa–Historia. Budapest. I. 400. old.; Tóth Imre (2016): *Egy polgári arisztokrata*. Kánya Kálmán (1869–1945). Kronosz–MTT. Pécs–Budapest. 189–190. old.
6. Ragsdale, Hugh (2004): *The Soviets, the Munich Crisis and the Coming of World War II*. Cambridge University Press. New York. 120–121. old.
7. Kerepeszki Róbert (2018): Darányi Kálmán. Pályakép, személyiségrajz, korrajz. Kronosz Kiadó. Pécs. 227–228. old.
8. *A Wilhelmstrasse és Magyarország*. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. (1968). Összeállították, és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György–Pamlényi Ervin–Tilkovszky Loránt–Juhász Gyula. Kossuth. Budapest. 303–306. old.; Milotay István (2001): *Egy élet Magyarorszáért*. Ami Horthy emlékirataiból kimaradt. Gede Testvérek. Budapest. 122–125. old.
9. Bogiv, Olekszandr (2014): A Kárpátukrán kérdés hatása a magyar–német viszonyra, 1938–1939. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna*. Vereckétől Husztig. Kalligram. Pozsony. (245–260. old.) 253. old.
10. Horthy Miklós titkos iratai. (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós–Szűcs László. Kossuth. Bu-

- dapest. 179–180., 185–187. old.; Réti György (1998): Budapest–Róma, Berlin árnyékában. Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok 1932–1940. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 138–141. old.
11. The National Archives, Public Record Office, Foreign Office (TNA PRO FO) 371. 22 372. D. Stephens: 17. 10. 1938.
 12. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. III. kötet Magyarország külpolitikája 1918–1939. (1970). Összeállította és sajtó alá rendezte: Ádám Magda. Akadémiai. Budapest. 257–260. old.; Bán D. András (1989): Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941. Osiris. Budapest. 58–59. old.
 13. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 74. Külügyminisztérium (KÜM) Számjeloszt. 1938-7/a. 1042., 1060. sz.; Bogiv 2014. 250–252. old.
 14. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik. Serie D 1937–1939, Band V. (1953). Hrsg: Schmitt, Bernadotte–Marshall-Cornwall, James–Baumont, Maurice. Imprimerie Nationale. Baden-Baden. 274. old.; A Wilhelmstrasse... 1968. 325. old.; Romsics Ignác (1996): Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. Osiris. Budapest. 214. old.
 15. A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941. (1992). A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót írta: Pastor, Peter. Századvég–Atlanti Kiadó. Budapest. 166–167. old.; Diplomáciai iratok... 1970. III. 107–108. old.
 16. MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1938-33/a-74. Villani: 1939. 11. 18.; A Wilhelmstrasse... 1968. 325. old.; Zselicky Béla (1998): Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében. Napvilág. Budapest. 42–43. old.
 17. MNL OL K 74. KÜM Számjeloszt. 1938-33/a. 1400., 1433. sz.; A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. (1978). Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Lőrincz Zsuzsanna. Kossuth. Budapest. 63–65. old.; A Wilhelmstrasse... 1968. 328–330. old.
 18. MNL OL K 74. KÜM Számjeloszt. 1938-33/a. 1406., 1433. sz.; Réti 1998. 150.; Bogiv 2014. 256.
 19. TNA PRO FO. 371. 22 375. Knox to Halifax: 18. 12. 1938., Knox to Ingram: 19. 12. 1938.; Szöllösi-Janze, Margit (1989): Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Oldenbourg. München. 124. old.
 20. Akten zur Deutschen... 1953. 318. old.; A moszkvai magyar követség... 1992. 172–173. old.; Gulyás 2016. 174–175. old.
 21. MNL OL K 74. KÜM Számjeloszt. 1938-41. 1502., 1502. sz.; 1939–41. Szjt. 9., 12. sz. Diplomáciai iratok... 1970. III. 296–297., 299–300. old.
 22. Macartney 1961. I. 316–317. old.
 23. A madridi követségtől... 1978. 83–86. old.; Ciano gróf naplója 1939–1943. (1999). Szerk. Eszes Máté. Ármádia Kiadó. Budapest. 14–17. old; Fedinec Csilla (2015): „A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Jaffa. Budapest. 67–69. old.
 24. Kolontári Attila (2009): Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok, 1920–1941. Napvilág. Budapest. 259–260. old.

25. A moszkvai magyar követség... 1992. 177–179. old.; Diplomáciai iratok... 1970. III. 315–316., 325. old.; Macartney 1961. I. 321–322. old.
26. MNL OL K 27. Minisztertanács Jkv. 1939. 01. 14.; A moszkvai magyar követség... 1992. 177–179. old.; Réti 1998. 154–155. old.
27. A Wilhelmstrasse... 1968. 342–347., 347–350. old.; Barcza 1994. I. 401. old.; Macartney 1961. I. 316–322. old.
28. Akten zur Deutschen... 1953. 308. old.; Romsics 1996. 214. old.
29. MOL K 27. MT Jkv. 1939. 01. 20., A madridi követségtől... 1978. 91. old.; Horthy Miklós titkos iratai... 1963. 211–212. old.
30. A moszkvai magyar követség... 1992. 179–180., 180–184. old.; Kolontári 2009. 262. old.
31. A moszkvai magyar követség... 1992. 184–185. old.; Pastor, Peter: Hungarian–Soviet Diplomatic Relations 1935–1941: A Failed Rapprochement. *Europe-Asia Studies*. 2004/5. szám. (731–770. old.) 739. old.
32. Diplomáciai iratok... 1970. III. 421. old.; A moszkvai magyar követség... 1992. 185–188. old.
33. Kolontári 2009. 264–265. old.; Gulyás 2016. 178. old.
34. A moszkvai magyar követség... 1992. 189–191.; Kolontári 2009. 265.
35. A moszkvai magyar követség... 1992. 189–191.
36. A madridi követségtől... 1978. 97–98., 100–103.
37. PRO FO 371. 23 116. O'Malley to Halifax: 8. 11. 1939.; Barcza 1994. I. 403–404. old.; Bán 1998. 64–65. old.
38. Ciano 1999. 35–36. old.
39. Pritz Pál (1995): Magyar diplomácia két háború között. MTT. Budapest. 87. old.; Halmosy 1983. 406–407. old.; Réti 1998. 156–157. old.
40. PRO FO 371. 23 112. Knox: 5. 2. 1939.; PRO FO 371. 23 113. Gascoigne: 1. 3. 1939.; Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. *Osiris*. Budapest. 392. old.; Szöllösi-Janze 1989. 124–125. old.
41. MNL OL K 74. KÜM Számjeloszt. 1939-33/a. 155. Diplomáciai iratok... 1970. III. 421. old.
42. Fedinec 2015. 80–81. old.; A madridi követségtől... 1978. 113–114. old.
43. Pastor 2014. 268. old., Hauner, Milan (2009): We Must Push Eastwards! The Challenges and Dilemmas of President Benes after Munich. *Journal of Contemporary History*. 2009/4. szám. (619–656. old.) 622–623. old.
44. Nebelin, Manfred (1989): *Deutsche Ungarnpolitik 1939–1941*. Leske–Budrich. Opladen. 13–14. old.; Pastor 2014. 267. old.
45. *Die Weizsäcker-Papiere 1933–1950*. (1974.) Hrsg. von Hill, Leonidas E. Propyläen Verlag. Frankfurt–Berlin–Wien. 153. old.
46. Bán 1998. 66. old.
47. Hory András (1987): Bukaresttől Varsóig. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzettel ellátta: Pritz Pál. *Gondolat*. Budapest. 255–256. old.; Fedinec 2015. 83–84. old.
48. Diplomáciai iratok... 1970. III. 257–260. old.; Bán 1998. 67–70. old.; Barcza 1994. I. 407–412. old.
49. Diplomáciai iratok... 1970. III. 336. old.; Nebelin 1989. 16. old.; Gulyás 2016. 181. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

Levéltári források

The National Archives, Public Record Office, Foreign Office (TNA PRO FO)
TNA PRO FO 371. Political Departments: General Correspondence from
1906–1966.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL K 27. Minisztertanács (MT) Jegyzőkönyv

MNL OL K 64. Külügyminisztérium (KÜM) Politikai Rezervált ir.

MNL OL K 74. Külügyminisztérium (KÜM) Számjelosztály ir.

Szakirodalom

A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. (1978). Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Lőrincz Zsuzsanna. Kossuth. Budapest.

A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941. (1992). A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót írta: Pastor, Peter. Századvég–Atlanti Kiadó. Budapest.

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. (1968). Összeállították, és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György–Pamlényi Ervin–Tilkovszky Loránt–Juhász Gyula. Kossuth. Budapest.

Ablonczy Balázs (2005): Teleki Pál. Budapest.

Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik. Serie D 1937–1939, Band V. (1953). Hrsg: Schmitt, Bernadotte – Marshall-Cornwall, James – Baumont, Maurice. Imprimerie Nationale. Baden-Baden.

Bán D. András (1989): Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941. Osiris. Budapest.

Barcza György (1994): Diplomata-emlékeim. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból, 1911–1945. I–II. kötet. Európa–História. Budapest.

Bogiv, Olekszandr (2014): A Kárpátukrán kérdés hatása a magyar–német viszonyra, 1938–1939. In: Fedinec Csilla (szerk.): Kárpáti Ukrajna. Vereckétől Husztig. Kalligram. Pozsony. 245–260. old.

Ciano gróf naplója 1939–1943. (1999). Szerk. Eszes Máté. Ármádia Kiadó. Budapest.

Die Weizsäcker-Papiere 1933–1950. (1974). Hrsg. von Hill, Leonidas E. Propyläen Verlag. Frankfurt–Berlin–Wien.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. III. kötet Magyarország külpolitikája 1918–1939. (1970). Összeállította és sajtó alá rendezte: Ádám Magda. Akadémiai. Budapest.

Fedinec Csilla (2015): „A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Jaffa. Budapest.

Gulyás László (2016): A Horthy korszak külpolitikája. 4. kötet. A revíziós sikerek. 1. A Felvidék és Kárpátalja visszatérése, 1937–1939. Attraktor. Máriabesnyő.

- Halmosy Dénes (1983): Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest.
- Hauner, Milan (2009): We Must Push Eastwards! The Challenges and Dilemmas of President Benes after Munich. *Journal of Contemporary History*. 2009/4. szám. 619–656. old.
- Horthy Miklós titkos iratai. (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth. Budapest.
- Hory András (1987): Bukaresttől Varsóig. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzettel ellátta: Pritz Pál. Gondolat. Budapest.
- Kerepeszki Róbert (2018): Darányi Kálmán. Pályakép, személyiségrajz, korrajz. Kronosz Kiadó. Pécs.
- Kolontári Attila (2009): Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok, 1920–1941. Napvilág. Budapest.
- Macartney, Carlyle A. (1961). October Fifteenth. *A History of Modern Hungary 1929–1945*, Vol. I–II., Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Milotay István (2001): Egy élet Magyarorszáért. Ami Horthy emlékirataiból kimaradt. Gede Testvérek. Budapest.
- Nebelin, Manfred (1989): Deutsche Ungarnpolitik 1939–1941. Leske–Budrich. Opladen.
- Ormos Mária–Majoros István (1998): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Osiris. Budapest.
- Pastor, Peter: Hungarian–Soviet Diplomatic Relations 1935–1941: A Failed Rapprochement. *Europe-Asia Studies*. 2004/5. szám. 731–770. old.
- Pritz Pál (1995): Magyar diplomácia két háború között. MTT. Budapest.
- Ragsdale, Hugh (2004): The Soviets, the Munich Crisis and the Coming of World War II. Cambridge University Press. New York.
- Réti György (1998): Budapest – Róma, Berlin árnyékában. Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok 1932–1940. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Romsics Ignác (1996): Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. Osiris. Budapest.
- Szöllösi-Janze, Margit (1989): Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Oldenbourg. München.
- Tóth Imre (2016): Egy polgári arisztokrata. Kánya Kálmán (1869–1945). Kronosz–MTT. Pécs–Budapest.
- Weinberg, Gerhard (2005): The Foreign Policy of Hitler’s Germany: The Road of World War II. Enigma Books. New York.
- Zselicky Béla (1998): Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében. Napvilág. Budapest.